

**„...mert már majdnem úgy ismerem Leident
mint Debreczent!”**

(100 évvel ezelőtt indultak az első
gyermekvonatok Hollandiába)

Pusztai Gábor

néderlandista, egyetemi docens, Debreceni Egyetem

Idén az ország a trianoni béke száz évvel ezelőtti megkötésére és ennek tragikus következményeire emlékeznek. Magyarország vészőfutásában az első világháborút lezáró szerződés volt az utolsó csapás, mely alatt kis híján összeroskadt a nemzet. A vesztes első világháború, az emberi veszteségek, a háborús pusztítás, az őszirózsás forradalom majd az azt követő tanácsköztársaság, a vörös- majd fehérterror, a román megszállás, az ország kifosztása, a hirtelen idegen megszállás alá került országrészekből, Erdélyből, a Felvidékről, Délvidékről érkező menekültek százezrei, mindez hatalmas veszteséget és traumát okozott Magyarországnak. Az ország infrastruktúrája romokban, a lakosság kimerült, éhezett, fázott és mintha mindez nem lett volna még elég, a legyengült emberek tömegei szenvedtek az egész világon pusztító spanyolnátha járványtól, mely több halálos áldozatot szedett, mint a világháború.¹

A háború utáni drámai helyzet mellett azonban meg kell emlékeznünk egy olyan eseményről is, mely reményt keltett a magyar családokban, mely ráébresztette őket, nincsenek egyedül, külföldön is van, aki segítőt jobbot nyújt a magyaroknak. Példátlan mértékű segélyakciót indítottak a hollandok a magyar gyermekek megsegítésére, melynek keretében 1920 és 1930 között több mint 28000 magyar gyermek tölthetett hónapokat holland nevelőszülőknél. A nagyszabású humanitárius mentőakció Magyarországon a „gyermekvonatok” néven vált ismertté.

Hollandia a háborúban

Az első világháborúban Hollandia azon kevés államok közé tartozott Európában, mely meg tudta őrizni semlegességét. A háború alatt a németek ezt ki is használták, mivel így a semleges holland kikötőkön (elsősorban Rotterdamon)

¹ A járvány áldozatainak számát 25–100 millióra becsülik világszerte. Lásd: Hume, Robert: 'Amikor lecsapott a spanyolnátha'. In: *BBC History*, 2019. január (IX/1), 24–31.

keresztül tudtak beszerezni a hadviseléshez elengedhetetlenül szükséges nyersanyagokat és élelmiszert. Ezen az üzleten számos holland kereskedő szépen meggazdagodott. Emellett persze Hollandiát is sújtotta a háború, hiszen sok pénzbe került a hadsereg mozgósítása és harckészültségben tartása, a fokozott határvédelem. Gazdasági nehézségek is adódtak, mivel összeomlott a nemzetközi kereskedelem, akadozott az élelmiszerimport (ami miatt jegyrendszert is be kellett vezetni, sőt Amszterdamban 1917 nyarán éhséglázadás tört ki) és jelentős számú menekült érkezett az országba. Csak Belgiumból több mint egymillió ember menekült az északi szomszédhoz, akiknek többsége a háború végén visszatért hazájába.² Tovább nehezítette a helyzetet a magas munkanélküliség és a holland kereskedelmi és halászhajók egy részének elvesztése is, melyeket vagy német tengeralattjárók torpedóztak meg, vagy az angolok koboztak el. A spanyolnátha a háború utolsó évében negyvenezer holland áldozatot követelt.

A hollandok a háború folyamán igyekeztek megőrizni semlegességüket és ez abban is megnyilvánult, hogy hivatalosan egyetlen hadban álló ország felé sem kötelezték el magukat. Az azonban, hogy az egyes magánszemélyek melyik országgal szimpatizálnak, természetesen magánügynek számított. A kép meglehetősen vegyes volt. A 20. század elején, noha a hollandok hagyományosan atlanti orientáltságúak, a búr háborúk miatt jelentős részük britellenes volt és németbarátnak számított, mások a franciákat támogatták. A háború alatt számos magánkezdemenyezés volt arra, hogy magánszemélyek, egyesületek, helyi bizottságok valamilyen formában humanitárius segítséget nyújtsanak egy hadban álló félnek. Ennek az egyik módja volt, hogy külföldi hadi kórházakban holland önkéntesek sebesülteket gondoztak, vagy úgynevezett missziós kórházakat küldtek külföldre.³ Egy ilyen kezdeményezés keretein belül érkeztek Abraham Kuyper (1837–1920) volt holland miniszterelnöknek, a holland neokálvinizmus atyjának, a „szigorú református egyház” [Gereformeerde Kerken in Nederland] vezetőjének lányai, Henriette (1870–1933) és Johanna Kuyper (1872–1947) 1916. január 9-én Budapestre. A holland tábori kórház személyzete hat orvosból, húsz ápolóból és két diakónusból állt.⁴ A Mexikói út 60-ban, a volt Zsidó Vakok Intézetében berendezett kórházban hat hónapon keresztül ápoltak sebesülteket a Kuyper nővérek. 1916 áprilisában apjuk, Abraham Kuyper ellátogatott Budapestre, ahol Tisza István miniszterelnök fogadta a magas rangú vendéget.⁵ 1916

² Haar, Jaap ter: *Geschiedenis van de Lage Landen*, Weesp: Fibula, 1988, 534.

³ Holland missziós kórház működött a háború alatt Németországban, Szerbiában, Bulgáriában, Franciaországban, Romániában, Magyarországon és Csehország területén is.

⁴ Aalders, Maarten J.: 'Magyarország barátai. Henriette Kuyper (1870-1933) és Jan Clinge Fledderus (1870-1946)'. In: Aalders, Maarten J., Pusztai Gábor, Réthelyi Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok. Élő hid Magyarországra, Hollandia és Belgium között az első világháború után*. Budapest: L'Harmattan, 2020. 15–37.

⁵ 'Kuyper volt miniszterelnök Budapesten'. In: *Az Újság*, 1916. április 27. 9.

júniusában véget ért a holland missziós kórház megbízatása a magyar fővárosban. Ezt követően a Kuyper nővérek a Tátrában és Bécsben nyaraltak néhány hétig, majd hazatértek hazájukba. 1918-ban jelent meg Henriette Kuyper könyve magyarországi tapasztalatairól *Hongarije in oorlogstijd* [Magyarország a háború idején] címmel, mely hazánkról nemcsak hogy pozitív képet fest, de ezzel egy olyan országról, kultúráról, nyelvről, társadalomról tájékoztatja a holland olvasókat, melyről addig nem sokat hallottak.⁶ Hollandia egy kis lépéssel közelebb került Magyarországhoz.

Gyermekmentés Hollandiában

A Nagy Háború után a hollandok úgy gondolták, gazdasági nehézségeik ellenére morális kötelességük segíteni a viláégés áldozatain. Ez elsősorban segítségnyújtást jelentett, valamint külföldi gyermekek hollandiai elhelyezését nevelőszülőknél. Ebben már volt tapasztalatuk a hollandoknak. Már a háború alatt is körülbelül 30000 német gyermek volt Hollandiában, akik magánszemélyek vagy egyesületek kezdeményezésére (tehát nem állami szinten szervezett akcióról volt szó) jutottak el Hollandiába.⁷ A háború utolsó évében, a spanyolnátha járvány közepette, Amszterdamba érkező külföldi gyermekek nagy száma arra késztette az amszterdami rendőrfőkapitányt, hogy 1918 augusztusában levélben kérjen utasítást az igazságügyi minisztériumtól, mit kezdjenek azokkal a külföldi gyermekekkel, akiknek nincs egészségügyi igazolásuk (arról, hogy nem szenvednek fertőző betegségben).⁸

A háború befejezése után gyűjtés indult az éhező Ausztria és Németország polgári lakosságának megsegítésére, valamint ekkor kezdik különböző egyesületek és bizottságok szervezésében nagyobb tömegben Hollandiába vinni a német és osztrák gyermekeket 10–12 hetes üdülésre.⁹ A 16 évesnél fiatalabb gyerme-

⁶ Idem.

⁷ Greber lelkész levele a holland kormányhoz a német Keresztény Segélyegyesület [Verein der Christlichen Hilfe] nevében, Coblenz, 1919. április 4. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

⁸ Az igazságügyi minisztérium főtitkárának titkos levele a miniszterhez, Hága, 1918. szeptember 14. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

⁹ A német gyermekakció tekintetében ilyenek szervezetek voltak a Nederlandsche Centrale voor vakantiekinderen uit Duitsland [Német Gyermekek Hollandiai Üdültetési Központja], Het Nederlandsche R.K. Huisvestingscomité [Holland Római Katolikus Üdültetési Bizottság], Het Comité voor Nederlandse Kinderen in den Vreemde [Külföldön élő Holland Gyermekek Bizottsága], Verein zur Pflege Deutscher Kinder [Német Gyermekek Gondozásáért Egyesület]. Lásd: F.C.A. van der Minne, a holland határőrség tisztjének [administrateur van de grensbewaking] levele az igazságügyi miniszterhez, 1922. szeptember 22-én. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie

keket 500 fős kontingensekben, előzetes orvosi vizsgálat után, vonaton szállították Hollandiába.¹⁰ 1920-ban csak Ausztriából már havonta mintegy 3500 gyermek érkezett Hollandiába.¹¹ Az, hogy Magyarországra is kellene segílyt küldeni, vagy magyar gyermekeken is lehetne segíteni, a háború utáni első évben nem jutott eszükbe a hollandoknak. Ennek az volt a magyarázata, hogy Henriette Kuyper könyvének pozitív fogadtatása ellenére Magyarország a hollandok fejében még mindig az Osztrák-Magyar Monarchia egy részét jelentette és a segílyek nagy része Bécsbe érkezett. Vagy ahogy 1920 januárjában egy holland újság címlapján a Magyar Katolikus Bizottság [Comité van Hongaarsche Katholicken] felhívásában olvashattuk:

„Napjainkban a világ segílykérésektől hangos, mely Bécs nyomorára hívja fel a közvélemény figyelmét – ami persze jogos is, hiszen valóban nagy ott a szükség és feltétlenül segíteni kell. Ami azonban kevésbé ismert, hogy a nyomor Magyarországon, és fővárosában Budapesten még elképesztőbb. A háborús szenvedések, a bolsevik terror és a hosszú román megszállás megpróbáltatásai a legszörnyűbb katasztrófát jelentették az ország számára. Miközben a bécsi nyomor enyhítése köti le a nemes lelkű európai nemzetek figyelmét – és még egyszer hangsúlyozom, ott is segíteni kell – Európában nem tudatosul, hogy Budapesten százezer elcsigázott gyermek tengeti nyomorult életét, hogy nincs mit enniük, nincs se ruhájuk, se cipőjük. Hogy húszezer csecsemőnek nem tudnak tejet adni, hogy ruha helyett papírba tekerik az újszülötteket, hogy nincs mivel takarózniuk és ki vannak téve a gyilkos gyermekbetegségek veszélyeinek.”¹² (Pusztai Gábor fordítása)

A drámai hangú felhívás rámutat arra, hogy a hollandok tudatában Magyarország, mint önálló állam még túl újkeletű fogalom volt. A holland sajtóban ádáz vita folyt arról, hol van nagyobb szükség a segílyre, melyik város szenved jobban, Bécs vagy Budapest? 1918–19-ben kétségtelenül Bécsbe ment a segílyek

van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

¹⁰ F.C.A. van der Minne, a holland határőrség tisztjének [administrateur van de grensbewaking] levele az igazságügyi miniszterhez, 1922. szeptember 22-én. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

¹¹ Rijks-Comissie voor Vakantiekinderen uit Duitsland en België [Német és Belga Gyermekek Üdültetési Bizottsága] levele a belügyminiszterhez, Nijmegen, 1920. március 2. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

¹² Hollósy, Alex: 'Steun voor Hongarije'. In: *Het Centrum*, 1920. január 26., 1.

nagy része.¹³ Azonban a fentiekhez hasonló cikkekkel és felháborodott olvasói levelekkel, felhívásokkal a sajtó mégis ráébresztette olvasóit, hogy Bécsből keletre is szenvednek az emberek, ott is várják a segítséget.¹⁴ Ahogyan a német segélyek esetében is, a magyarországi gyűjtéseknél is azt láthatjuk, hogy több holland szervezet is felhívást tett közzé a magyar rászorulók érdekében. A már említett Magyar Katolikus Bizottság [Comité van Hongaarsche Katholieken] mellett aktív volt a Segély Magyarországnak [Het comité tot verlichting van den nood in Hongarije], és a Holland Nők Bizottsága a Tartós Békéért [Het Nederlandsche Comité van Vrouwen voor duuzaamen Vrede] is.

Végül 1919 novemberében meglakult Hágában a Központi Bizottság a Rászoruló Magyar Gyermekéért [Centraal Comité voor noodlijdende Hongaarsche Kinderen] nevű szervezet. Ebben fontos szerepet játszott a Theodor van Schelven nevű amszterdami orvos, aki 1916-ban a Kuyper nővérekkel együtt Budapesten tevékenykedett a holland missziós kórházban, és magyar felesége, Balogh Irén (aki a budapesti holland missziós kórházban volt ápolónő). A bizottság elnöke F. van Geel Gildemeester volt, a tagok között ott találjuk Van Vredenburg bárót és feleségét, valamint Johanna Kuypert is. A titkári feladatokat maga Van Schelven doktor látta el. Van Schelven decemberben kért engedélyt a holland belügyminisztertől, hogy a bizottság gyermekeket utaztathasson be Hollandiába és helyezhesse el őket holland nevelőszülőknél. Ekkor a bizottság már rendelkezett elegendő fedezettel, hogy ki tudja fizetni az útiköltségeket, Hollandia szerte harminc albizottsága volt, és több mint 1500 holland nevelőszülő jelentkezett náluk, akik mind magyar gyermekeket akartak befogadni. A bizottság már kapcsolatban állt Magyarországon az Országos Gyermekvédő Ligával, a hágai magyar követtel és a budapesti holland főkonzullal, Jan Clinge Fledderus-szal is (1870–1946) aki a legtöbb magyar segélyakció esetében ott állt a háttérben, így ennek a bizottság a létrehozásánál is ő bábáskodott.¹⁵

Jan Clinge Fledderus budapesti főkonzulként közvetlen közelről látta a magyar fővárosban uralkodó állapotokat, a nyomort, az éhezést, a terror következményeit. Ő volt az, aki Hollandiában felhívta a figyelmet arra, hogy a háború sújtotta országok közül Magyarország is nagy segítségre szorul. Az ő kezdeményezésének volt köszönhető, hogy Hollandiából 1919 őszén már élelmiszer, ruha

¹³ A holland lap, a *Vaderland* újságírója 1919 végén is arról győzködte olvasóit, hogy a Vöröskereszt segélyek kétharmadának, háromnegyedének Bécsbe kell mennie, és csak egyharmad, egynegyedrészt Budapestre, mert ott nincs rá akkora szükség. 'Voor Oostenrijk en Hongarije'. In: *Het Vaderland*, 1919. október 31., 3.

¹⁴ Lásd például: 'Voor Hongaarsche kinderen'. In: *Het Vaderland*, 1919. november 18., 2.

¹⁵ Th. Van Schelven levele a holland belügyminiszterhez, Hága 1919. december 18. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

és gyógyszer segélyszállítmányok érkeztek Magyarországra.¹⁶ De az igazán látványos segítség a magyar gyermekek hollandiai nyaraltatása volt.

Elindulnak az első vonatok

Az első magyar gyermekek, már 1919 decemberében elindultak Hollandiába. Ez Hollandiában élő magyarok kezdeményezésének volt köszönhető. Gróf Batthyány Béla, Ótordai Weress Jenő és Benedek-Lammers Oszkár azért kezdtek gyűjtésbe, hogy az Angliában lévő magyar hadifoglyokat haza tudják hozni. Az akció sikeres volt, és az adakozó hollandok a sajtóban olvasható szörnyű hírek hallatán, a magyar gyermekek érdekében is adakoztak. Ez a három magyar hozta létre a már említett Segély Magyarországnak nevű szervezetet, melynek megbízásából De Graaf van der Mooren asszony indult Magyarországra, hogy onnan 24 gyermeket vigyen Hollandiába.¹⁷ A holland asszony viszontagságos útja Berlinen, Passaun és Bécsen keresztül vezetett a romba döntött Európán át Budapestig. Innen indult vissza a gyermekekkel és az őket kísérő két magyar tanítónővel Hollandiába. A kis magyarokat Hágában, illetve Baarnban helyezték el és terv szerint 4–5 hónapig maradtak Hollandiában.¹⁸

A gyermekmentő akció akkor kapott nagy lendületet, mikor az Országos Gyermekvédő Liga a szükséges előkészítés (toborzás, válogatás, orvosi vizsgálat, utazásszervezés, vasúti útvonalengedélyek beszerzése, kollektív útlevelek beszerzése, külföldi partnerekkel való egyeztetés) után 1920. február 10-én elindíthatta az első 600 főből álló gyermekvonatát Hollandia felé. A cél az volt, hogy lesoványodott, beteges, (fél)árva, rossz szociális körülmények között élő, magyar (főleg budapesti) gyermekek holland nevelőszülőknél töltsenek néhány hónapot, hogy ott, nyugodt körülmények között feltáplálják őket, megerősödjenek, majd hazatérjenek szüleikhez. A magyar szülők először bizalmatlanok voltak. Bármekkora is volt a nyomor, nem akarták elengedni gyermeküket a messzi idegenbe. Az akkor tizenkét éves Bodoky (Biberauer) Richárd, a Bethesda igazgatójának fia is az első vonat utasai között volt. A fiú kiutazásáról hamar döntött a család, de ebben nem az ínség játszotta a főszerepet. 1920. január közepén az apa így vezette be a várható hollandiai utazást: „Ezek a buta pestiek nem merik odaadni a gyerekeiket. Félnék kiküldeni őket. Inkább eltűrik, hogy éhen haljanak. Hát én megmutatom nekik, hogy nem félek. Ki fogsz menni Hollandiába. Igazán rád fér. A kicsik itthon maradnak. – mondta nevetve, – Te vagy a leg-

¹⁶ A segélyszállítmányokból jutott Debrecenbe is, amit 1920 márciusában a városban közszemlére tettek ki a Kereskedelmi Akadémia épületében. Lásd: 'Közszemlén a Hollandiából és Svájból küldött szeretetadományok'. In: *Egyetértés*, 1920. március 16., 3.

¹⁷ 'Een reis naar Boedapest in 1919'. In: *Haagsche Courant*, 1920. január 3., 9-10.

¹⁸ 'Magyar gyermekek utazása Hollandiába'. In: *Pesti Hírlap*, 1919. december 16., 7.

gyengébb.”¹⁹ A kis Richárd ekkor igen beteges volt és csak 25 kilót nyomott. A Hága melletti Rijswijkba került a De Pater családhoz. Nevelőapja, Pieter de Pater zöldségkertész és -árus volt. Pár héttel később Rotterdamba költözött a Hegebeek családhoz, itt élvezhette a hollandok vendégszeretét a nyár végéig, vagyis több mint egy fél évig nyaralt Hollandiában, majd tele élményekkel, megerősödve, súlyban gyarapodva hazautazott Magyarországra.

Az első, pozitív tapasztalatokkal hazaérkező gyermekeknek köszönhetően a kezdeti bizalmatlanság kezdett feloldódni. A családok is belátták, nincs mitől tartaniuk és most már bátran küldték gyermekeiket Hollandiába, sőt a közhangulat bizonyos értelemben kezdett átesni a ló túloldalára. A magyar közvéleményben, az írott és tárgyí kulturális emlékekben Hollandia eldorádóként, „Csokoládéországként” jelent meg.²⁰ Ezután már nem kellett biztatni a szülőket. Aki tehette, elküldte gyermekét Hollandiába.

A gyermekvonatok hatása Debrecenben

Az első gyermekvonatok kis utasai Budapestről és környékéről származtak, de az akció hamar kibővült és az Országos Gyermekvédő Liga az egész ország területéről toborozta a rászoruló gyermekeket. 1920 decemberében Debrecenben, az *Egyetértés* hasábjain is felhívást tettek közzé. Az erdélyi származású Darkó Jenő (1880–1940), az egyetem klasszika-filológia professzora, bizantinológus, az egyetem későbbi rektora,²¹ aki ekkor a Menekültügyi Hivatal vezetője volt, elsősorban a menekültekhez intézte felhívását. 6–13 éves gyermekek jelentkezését várták, akik „idevaló megbízható vezető felügyelőkkal és tanítókkal” mennének ki, holland családoknál kerülnének elhelyezésre, ahol ingyen eltartják, felruházzák, szeretettel körül veszik őket és 4–5 hónap múltán „meghívza térnek haza.”²² Az érdeklődőknek a menekültügyi kirendeltségen kellett jelentkezniük december 20–21-én, tehát a szülőknél nem sok idejük volt tanakodni. Az aggó szülőket megnyugtató sorok mellett (hogy a kísérők „idevaló, megbízható” tanítók) egyértelművé válik a felhívásból, hogy az akció a hivatal vezetője szerint a tősgyökeres lakosság számára nem lesz érdekes, nem ők a célcsoport, nem

¹⁹ Bodoky Richárd: *Égi sziget*. Budapest: Bodoky Richárdné, 1999, 96-97.

²⁰ Réthelyi Orsolya: 'Az új rokonság. A gyermekvonatok a kora '20-as évek kultúrájában'. In: Aalders, Maarten J., Pusztai Gábor, Réthelyi Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után*. Budapest: L'Harmattan, 2020. 79–109.

²¹ Darkó Jenő rektori működéséről lásd: Kerepeszki Róbert: 'A numerus clausus 1928. évi módosításának hatása Debrecenben.' In: *Múltunk*, 2005/4, 42–75.; valamint Kerepeszki Róbert: 'Darkó Jenő és Erdély'. In: Darkó Jenő: *Népességi mozgalmak Erdélyben és környékén a középkorban*. Máriabesenyő-Gödöllő: Attraktor, 2010, 115–129.

²² 'Menekültek figyelmébe'. In: *Egyetértés*, 1920. december 19., 3.

ők a rászorulóok. A menekültek, a vagyonukat hátrahagyni kényszerült szegény nincstelenek azok, akikhez a felhívást intézik. Debrecenben ekkor sok erdélyi menekült volt, akik már 1916 augusztusától, a román hadsereg erdélyi betörésétől kezdve érkeztek a városba. Számuk a front mozgásával, később a trianoni határok meghúzásával egyre nőtt. A menekülteket a háború után Debrecenben a katonaság számára készült barakkokban helyezték el, ahol éveken keresztül, borzasztó körülmények között tengődtek.²³ Debrecenben voltak ugyan jelentkezők a hollandiai nyaralásra, de nem mindenki ment át a szűrőn, sőt volt, hogy senki sem. Uray Sándor református lelkész, iskolaszéki elnök 1922 júniusában az *Egyetértés* hasábjain röviden és csalódottan tájékoztatta a jelentkezők szüleit, hogy „minden ígéretése dacára, a Debrecenből betérjesztett listából egyetlenegy gyermeket sem fogadott el az Országos Gyermekvédő Liga.”²⁴

Az akció keretében azért mégis kijutottak debreceni gyermekek Hollandiába. A Dóczy Leánynevelő Intézet egyik diákjának Leidenből küldött levelét a helyi sajtó is közölte.²⁵ Pap Károly debreceni gimnazista is küldött haza levelet Hollandiából. Az írást közlő újság zsurnalisztája megállapította, hogy a magyar gyermekek „szinte második hazájuknak tekintik már Hollandiát.” Ezt a negyedik gimnazista Pap Károly levele is megerősíti, melyben az egyik holland családtag, Augusta születésnapját írja le. Ecseteli, hogyan díszítették fel a lakást, hogyan terítették meg az asztalt, kiket hívtak meg stb. A fiatal magyar fiút is családtagként kezelték és bevonták a szervezésbe is. Neki az a feladat jutott, hogy elvigye a meghívókat a városban lakó barátokhoz, ismerősökhöz. Így hát Károly jó holland szokás szerint biciklire pattant és a várost körbekarikázva kézbesítette a meghívókat.

„Ebédre csaknem minden jó ismerőst meghívtunk, akikhez előtte való nap én vittem biciklin a meghívót, mert már majdnem úgy ismerem Leident, mint Debrecent.”²⁶ Ez a kijelentés nemcsak a helyismeretre utal, hanem arra is, hogy a fiatal magyar fiú beágyazottsága a holland családba, a holland környezetbe olyan mértékű volt, hogy szinte otthon érezte magát Leidenben.

Nemcsak a magyar gyermekek mentek Hollandiába, de a hollandok is egyre élénkebben érdeklődtek Magyarország iránt. A holland látogatók az 1920-as években egymásnak adták a kilincset Debrecenben. Holland diákok látogattak ide 1921 júliusában, akiket a kollégium széniorai kísérték el hortobágyi kirándulásra.²⁷ 1921 szeptemberében J. Ronge hoogbloklandi lelkész és D. Hakkersteegt hoornaari földbirtokos érkeztek a városba és találkoztak Baltázár Dezső püspök-

²³ Balogh István: 'A város és társadalma'. In: Mester Gyula (szerk.): *Debrecen ma 1100 év tükrében*, Debrecen: Mester, [1995], 31.

²⁴ 'A hollandi gyermekakció'. In: *Egyetértés*, 1922. június 27., 3.

²⁵ 'Egy debreczeni kislány hollandiai levele'. In: *Egyetértés*, 1922. szeptember 17., 3.

²⁶ 'Egy debreczeni gimnazista hollandiai levele'. In: *Egyetértés*, 1923. szeptember 27., 2.

²⁷ '„Hollandus diákok a Hortobágyon”'. In: *Egyetértés*, 1921. július 20., 3.

kel, valamint Nagy Zsigmond professzorral is.²⁸ Bouwman, Hoekstra és Groshede holland professzorok részvételével több napos holland-magyar konferenciát rendeztek Debrecenben 1922 áprilisában.²⁹ 1923. augusztus elején J. H. Linschoten amszterdami professzort és feleségét látták vendégül.³⁰ A hónap végén a holland református egyház [Hervormde Kerk] delegációja érkezett a városba.³¹ 1924 áprilisában erdélyi útját követően a holland újságíró Frederik Wirtz látogatott Debrecenbe,³² itt hosszabb időt töltött, mert augusztusban még előadást tartott a kisebbségi kérdéstről.³³ Júliusban pedig a már két éve Magyarországon tartózkodó holland újságíró, Verbeek van der Sande érkezett a városba.³⁴ 1924. május 3-án Bouwman és Hoekstra kampeni professzorok, a holland Gereformeerde Kerken in Nederland [szigorú református egyház] képviselőjében ismét Debrecenbe látogattak, és ezúttal velük tartott Arie Noordtzij utrechti egyetemi tanár, valamint H. J. Kok könyvkiadó (a *Hongaarsche Heraut*³⁵ kiadója) is.³⁶ Ebből az alkalomból Pap Károly (1872–1954) irodalomprofesszor a Hollandiában nyaralt gyermekek szülei nevében³⁷ mondott köszönetet, majd ezt követően „Papp Klotildka és Trocsányi Aranka elénekelték a holland himnuszot,” Baja Mihály (1979–1957) lelkész és költő pedig felolvasta *A hollandokhoz* című alkalmi versét.³⁸ De a város legbecsesebb, rendszeresen visszatérő holland vendége minden bizonnyal Catherina Kuyper (1876–1955) volt, akit a

²⁸ 'Holland vendégek Debrecenben'. In: *Egyetértés*, 1921. szeptember 11., 3.

²⁹ 'Holland-magyar konferencia Debrecenben'. In: *Egyetértés*, 1922. április 26., 2.

³⁰ 'Hollandi tanár Debrecenben'. In: *Egyetértés*, 1923. augusztus 8., 3.

³¹ 'Holland vendégek Debrecenben'. In: *Egyetértés*, 1923. augusztus 23., 3.; 'A hollandi református egyház küldöttei Debrecenben'. In: *Egyetértés*, 1923. augusztus 28., 2.

³² 'A kálvinista egyház helyzete Romániában'. In: *Egyetértés*, 1924. április 15., 2.

³³ 'Egy hollandi újságíró előadása a kisebbségi kérdéstről'. In: *Egyetértés*, 1924. augusztus 3., 5.

³⁴ 'Verbeck Sande'. In: *Egyetértés*, 1924. július 4., 4. Nevezett holland újságíró holland lapokban hirdette magát, mint Budapesten élő kereskedelmi közvetítő: 'Hongarije'. In: *Algemeen Handelsblad*, 1924. 03. 05., 7. Emellett lektori állás is kapott a Pázmány Péter Tudományegyetemen, ahol holland nyelvet oktatott. Lásd: 'Nederlandsch in Hongarije'. In: *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 1927. 10. 10., 7.

³⁵ A *Hongaarsche Heraut* 1922 és 1927 között jelent meg, Sebestyén Jenő alapította. Teljes címe: *Hongaarsche Heraut. Maandblad van de Gereformeerde Kerken in Hongarije bestemd voor Nederland* [Magyar Hírnök. A Magyar Református Egyház Hollandiában megjelenő folyóirata.] Lásd bővebben: Aalders, Maarten J.: 'Magyar levéltári anyag Hollandiában'. In: *Confessio*, 2018/2, 89.

³⁶ 'Holland vendégek Debrecenben'. In: *Egyetértés*, 1924. május 1., 3.

³⁷ Pap Károly fia, az ekkor 14 éves Károly, akinek fenti leveléből idéztünk, valamint lánya, a 10 éves Klotild voltak Hollandiában.

³⁸ 'Hollandok Debrecenben'. In: *Egyetértés*, 1924. május 6., 2. Az 1924. május 7-i *Egyetértés* Baja tizennégy strófából álló versét teljes terjedelmében közölte.

sajtó csak magyarosan Kuyper Katalinnak emlegetett. Catharina Kuyper, Johanna és Henriette húga, az Amerikai-Holland Protestáns Gyermeksegély Bizottság [Amerikaansch-Hollandsch Comité voor noodlijdenden Protestantse kinderen] tagja rendszeresen járt Magyarországon, Debrecenben is többször megfordult. Nevéhez fűződik a gyermeksegélyezés és a budapesti Julianna Iskola alapítása mellett a debreceni egyetemen az 1920-as években a holland tanszék létesítésére tett kísérlet is.³⁹

A sajtó szívesen írt Hollandiáról és akkor is megemlékeztek a gyermekvontokról, amikor a téma ezt nem feltétlenül indokolta. Így történt ez 1923. szeptemberében, mikor az *Egyetértés* címlapon közölte Vilma holland királynő üdvözlését, uralkodásának 25. jubileuma alkalmából. A cikk nem egyszerű gratuláció volt, hanem sokkal inkább köszönetnyilvánítás és hála a gyermekmentő akcióért. Az újságíró kiemelte: „Hollandiának ebből az igazi örömnepélyéből azonban részt kér a lecsónkított, de hálás és melegen érző magyar nemzet is, amelynek elszegényedett gyermekeit legelőször ölelte magához az igazi értelemben vett krisztusi szeretet és érzés nevében a nemes és szívjóságban gazdag Vilma királynő és vele együtt Hollandia derék népe.”⁴⁰

A sajtóban így vált egy uralkodói jubileum a magyar gyermekek védelmezőjének ünnepévé. A holland nyelv iránti érdeklődés is élénkebb lett a városban. Egyesek újsághirdetés útján kerestek holland nyelvtanárt, vagy éppen tanítványokat. A gyermekakció és ezen keresztül a magyar sajtóban megjelenő, Hollandiát kifejezetten pozitív színben feltüntető hírek következménye volt, hogy megugrott a Hollandiába kivándorló, ott munkát kereső magyar állampolgárok száma. A valóság azonban gyakran sokkal kijózanítóbb volt, mint az otthon elképzelt holland eldorádó. A kivándorlók száma olyan méreteket öltött, hogy a rotterdami magyar konzulátus közleményben intette a magyar állampolgárokat, ne utazzanak ki Hollandiába. A belügyminiszter körrendeletet adott ki, a debreceni polgármester-helyettes Csóka Sámuel pedig 1922. december 5-i hirdetésében értesítette a lakosságot a „teljesen céltalan és káros” hollandiai kiutazásról:

„A m. kir. belügyminiszter úrnak 230725-1922. XI. b) számú körrendelete folytán értesítem a város közönségét, hogy a m. kir. rotterdami konzulátus értesítése szerint az utóbbi időben részint a hollandi valuta magassága, részint pedig a Hollandiába tartózkodó gyermekeknek szüleikhez hazáért és az ottani állítólagos jólétet elbeszélő leveleik következtében tömegesen mennek magyar állampolgárok Hollandia déli részébe azon célból, hogy ott elhelyezkedve, megfelelő megélhetést szerezzenek maguknak. Az újonnan

³⁹ Bozzay Réka: 'Holland tanszék alapításának kísérlete a két világháború között'. In: *Gerundium*, 7:4-3 (2016), 61-71.

⁴⁰ 'A nemzetgyűlés üdvözölte Vilma holland királynőt'. In: *Egyetértés*, 1923. szeptember 7., 1.

bevándorolt egyének azonban Hollandiában az ottani jelenlegi kedvezőtlen gazdasági és munkás viszonyok miatt el nem helyezkedhetnek. A hollandi magyar segélyegylet pedig – bár honosaink érdekében mindent elkövet – hosszú ideig még sem bírja a pénz nélkül utazó magyarok segélyezését, illetve a Magyarországra való visszautazás költségeinek fedezését. Így gyakran megtörténik, hogy a segélylyel ellátott magyar állampolgárok nem hívnék el a jóindulatú utasításokat, tovább csavarognak az országban s ilyen-ílyen lelketlen gyarmatosítók kezeik közé kerülnek, kik azután őket különböző oly helyekre szállítják, hol csakhamar teljesen elpusztulnak. Fentiek alapján tehát munkakeresés céljából a Hollandiába való kiutazás teljesen céltalan és káros.”⁴¹

Debrecen város és a Református Egyház kapcsolatai a két világháború közötti időszakban Hollandiával kifejezetten erősödtek. Ez pedig közvetlen vagy közvetett módon a gyermekvonatoknak volt köszönhető. Hollandiában megnőtt az érdeklődés Magyarország iránt és a hollandok nemcsak Bécsig vagy Budapestig merészkedtek, hanem gyakran ellátogattak a Kálvinista Rómába is, ezzel elmélyítve az egyházi, tudományos és személyes kapcsolatokat.

Kitekintés

1920 és 1930 között összesen több mint 28000 magyar gyermek jutott ki Hollandiába és töltött kint hónapokat, egyesek éveket nevelőszülőknél. Belgiumban 1923 és 1930 között több mint 21000 kis magyar nyaralt. Ugyanebben az időben Svájcba 10000, Svédországba 131, Angliába 603 gyermek került ki. Összesen több mint 60000 gyermek vett részt a gyermekmentő akcióban. Azt is látnunk kell azonban, hogy a gyermekmentő akció sikere nem csak a hollandok segítőkészségének, szociális érzékenységének, felebaráti szeretetének volt köszönhető, hanem a magyar kormány készséges együttműködésének is. És ebbe a humanitárius akcióba magyar részről vegyült némi politikai érdek is. A gyermekvonatok a Trianon utáni Magyarországon az egyik kitörési pontot jelentették a külpolitikai elszigeteltségből. Ebben az időszakban a magyar külpolitika minden lehetőséget megragadott, hogy ellensúlyozza a kedvezőtlen nemzetközi környezet hatásait, az ellenséges szomszédok propagandatevékenységét, Magyarország negatív külföldi sajtóját. Tudományos-, egyházi-, sport- és személyes kapcsolatokat is felhasználtak, hogy a nemzetközi közvéleményt tájékoztassák Magyarország valós helyzetéről, az országot ért tragédiáról, a trianoni igazságtalanságról. Ebbe a politikai helyzetbe simultak bele a Nyugat-Európába induló gyermekvonatok is. Az Országos Gyermekvédő Liga által szervezett humanitárius akció, amellyel, hogy ténylegesen szükséges volt a lesóványodott, háborús traumán túlesett, gyakran árva vagy félárva gyermekek külföldi üdültetése, beleillett a magyar

⁴¹ 'Nem ajánlatos a Hollandiába való kivándorlás'. In: *Egyetértés*, 1922. december 7., 2.

kormány politikájába. A szegény, lerongyolódott magyar gyermekek tízezrei, mint megannyi kis diplomata hirdették pusztá jelenlétükkel Hollandiában, Belgiumban, Svájcban vagy Angliában, a sanyarú magyar sorsot és keltettek szimpátiát többmillió Nyugat-európai polgárban a magyarok iránt. A gyermekakció hosszú éveken keresztül sikeresen folyt mindaddig, míg a politikai érdek és a partnerországok mindezt lehetővé tették.

A második világháború után ismét elindultak a gyermekvonatok. Újra magyar gyermekek ezrei jutottak el Hollandiába, Belgiumba, Svájcba, Dániába, Olaszországba, Franciaországba, sőt még Romániába is. A második világháború után azonban a politikai akarat gyorsan elapadt. 1946 és 1949 között jártak a gyermekvonatok, melyeket elsősorban az Actio Catholica, a Református Egyház és a Vöröskereszt szervezett. A kommunista hatalomátvétel, a fordulat éve (1948) ebben is radikális változásokat hozott. 1949 januárjában visszaérkezett az utolsó gyermekvonat Hollandiából, leereszkedett a vasfüggöny és ezután már nem volt lehetséges Nyugatra utazni.⁴² Azoknak a többsége, akik megjárták a gyermekvonatokkal Dániát, Svájcot, Hollandiát vagy Belgiumot sokáig, gyakran életük végéig kapcsolatot tartottak a kinti nevelőszülőkkel, vagy azok gyermekeivel. Számukra a többhónapos, gyakran féléves kinn tartózkodás életre szóló élmény maradt.

⁴² A második világháború utáni gyermekvonatokról lásd bővebben: Pusztai Gábor: 'Gyermekmentő akciók a második világháború után Magyarországon'. In: Aalders, Maarten J., Pusztai Gábor, Réthelyi Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után*. Budapest: L'Harmattan, 2020. 163-193.